

Een exploratieve studie naar determinanten bij het gebruik van verschillende trooststrategieën bij
vaders en moeders

MSc Thesis

Supervisor: Prof.dr. J. Mesman

Tweede lezer: Dr. L.R.A. Alink

Afdeling Algemene en Gezinspedagogiek

Universiteit Leiden

11 januari 2012

Student: Valentina Cardona Cano (s0632600)

Samenvatting

Onderzoek naar het gebruik van verschillende troosttechnieken door ouders is schaars en kent tegenstrijdige bevindingen. Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken of er een relatie is tussen het gebruik van de verschillende troosttechnieken van ouders wanneer hun kind 9 maanden oud is enerzijds en sensitiviteit, scheidingsangst, opleidingsniveau, verdeling van zorgtaken en de sekse van de ouder anderzijds. Vaders en moeders (N=61) vullen vragenlijsten in omtrent de verdeling van zorgtaken, het gebruik van troosttechnieken en de Maternal Separation Anxiety Scale (MSAS). Moeders zijn tijdens een 5-minuten vrij spel interactie met hun kind geobserveerd met behulp van de Ainsworth-schaal voor sensitiviteit. Er zijn geen significante verbanden gevonden tussen het gebruik van troosttechnieken en sensitiviteit, scheidingsangst, opleidingsniveau en de sekse van de ouder. Er is wel samenhang gevonden met de verdeling van de zorgtaken: hoe meer moeders in vergelijking met vaders de zorgtaken op zich nemen, hoe vaker zij de troosttechniek 'voeden' gebruikt. De resultaten tonen dat het gebruik van verschillende troosttechnieken door ouders niet zozeer samenhangt met de sekse van de ouder, het opleidingsniveau, de mate van scheidingsangst en sensitiviteit. Het is van belang dat de ouder sensitief optreedt om het kind te troosten en de manier waarop de ouders dit doen is wellicht niet zo van belang.

Baby's huilen. Vaak is dit een signaal om aan te geven dat er een bepaalde behoefte is waaraan voldaan moet worden (Murray, 1979). De ouder hoort de signalen op te vangen en die op een goede manier te interpreteren. Het is hun taak om in te grijpen, aangezien de baby zelf niet de oorzaak van zijn gehuil kan verhelpen (Leerkes, 2008). Het gehuil van de baby werkt alarmerend en zorgt voor ongenoegen bij de verzorger. Dit zorgt ervoor dat de verzorger op zoek gaat naar interventies die

gericht zijn op het beëindigen van het gehuil. Zij kunnen kiezen uit vele technieken om de baby te kalmeren en vaak is het een kwestie van uitproberen. Enkele voorbeelden zijn de baby oppakken, wiegen, heen en weer lopen, afleiden, zacht een liedje zingen en een speen geven. Het kalmeren van de baby is een beloning voor de ouder. Dit zal de ouders motiveren om de gedragingen die de baby kalmeert, voort te zetten en te blijven hanteren (Barrett & Campos, 1987). Op deze manier raakt iedere baby gewend aan de manier waarop de ouders hem/haar troosten. Zo blijkt ook dat baby's na de eerste levensmaand een verwachting hebben van de aanpak van de ouder tijdens stress en harder huilen als protest, zodra er een andere aanpak wordt gebruikt (Lamb, 1986). Tevens stellen Bell en Ainsworth (1972) dat het verschil in gehuil tussen baby's in het eerste levensjaar meer een reflectie is van de respons van de moeder dan van de verschillen in prikkelbaarheid van de baby's. Ondanks de grote invloed van de ouder is redelijk weinig onderzoek gedaan naar het troostgedrag van de ouder. Er zijn veel bevindingen dat troost-strategieën van de moeder de stress van de baby verlagen (Efe & Özer, 2007; Gormally, Barr, Wertheim, Alkawaf, Calinoiou, & Young, 2001; Gray, Watt, & Blass, 2000; Jahromi, Putnam, & Stifter, 2004; Sweet, McGrath, & Symons, 1999; Crockenberg & Leerkes, 2004). De verschillen in hantering van troosttechnieken om het kind gerust te stellen is afhankelijk van de situatie, het ontwikkelingsniveau van het kind en de opvoedovertuiging van de ouder (Demos, 1986). Een methode die ouders vaak gebruiken is fysiek contact, terwijl anderen liever iets aan de baby geven om het kind te kalmeren (Crockenberg & Leerkes, 2004; Efe, & Özer, 2007; Gray, Watt, & Blass, 2000). Sommige ouders kiezen ervoor het te kind laten uithuilen om de autonomie te bevorderen (Valentin, 2005). De meest frequent gebruikte technieken die ouders aangeven te hanteren om hun kind gerust te stellen zijn: oppakken, dragen, wiegen, auditieve stimulus, spenen, kruidenthee en in bed nemen (Van der Wal, Van der Boom, Pauw-Plomp, & de Jonge, 1998). Er is echter verschil gevonden in de mate van effectiviteit tussen verschillende troosttechnieken: voeden, wandelen, wiegen en auto rijden bleken zeer effectief te zijn. Zingen, speen geven, van positie veranderen, muziek spelen en praten bleken enigszins effectief. Van de effectieve methoden bleek inbakeren de minste (Ames, Gavel, Khazaie, & Farrell, 1984).

Vanuit de ouder spelen sensitiviteit, separatieangst, sekse en opleidingsniveau een belangrijke rol in het ouderlijk handelen (Bowlby, 1973; Belsky, Gilstrap, & Rovine, 1984; Bradley & Corwyn, 2002). Hoe deze aspecten zich verhouden tot het troostgedrag van de ouder is onderbelicht. Omwille van de grote rol die de ouder speelt in de ontwikkeling van het kind en het belang van het troostgedrag op de ouder-kind relatie, is het van belang hier aandacht op te vestigen. Hieronder volgen de aspecten die samenhangen met troosttechnieken betreffende het zorg- en angstsysteem, het opleidingsniveau en de sekse van de ouder.

Sensitiviteit

Volgens de gehechtheidstheorie van Bowlby (1973) activeert het gehuil van het kind het zorgsysteem van de ouder. Hierdoor wordt de ouder over het algemeen gemotiveerd tot verzorging om het gehuil te beëindigen (Cassidy, 1999). De manier waarop de ouder vervolgens handelt zou in eerste instantie meer te maken hebben met de interne organisatie van zijn of haar zorgsysteem dan met de gedragingen en signalen die het kind geeft (George & Solomon, 1999). Het zorgsysteem vertaalt zich naar ouderlijk handelen door middel van sensitiviteit. Het begrip sensitiviteit verwijst naar het prompt, adequaat en consistent reageren op de signalen van het kind (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978). Ideaal zal een sensitieve ouder aan het kind laten zien en voelen dat de zij de oorzaak van het ongenoegen begrijpt en zal het kind tevens getroost worden. Insensitieve ouders kunnen daarentegen minder goed emotioneel begrip tonen en het kind minder goed geruststellen (Bion, 1962; Fonagy en Target, 1997). Sensitiviteit blijkt een redelijke voorspeller voor de gehechtheidsrelatie van het kind (De Wolff & van IJzendoorn, 1997). Moeders van veilig en onveilig gehechte kinderen verschillen van aanpak in hun manier van troosten. Zo handelen moeders van veilig gehechte kinderen sensitief, responsief en consistent en stellen ze het kind gerust door ze op te pakken en te troosten. Anderzijds doen moeders van onveilig gehechte kinderen verschillende pogingen om het kind te troosten en handelen zij inconsistent (Higley & Dozier, 2009). Er is echter weinig bekend over de mate van sensitiviteit en het gebruik van verschillende technieken om het kind te troosten.

Separatieangst

Meerdere gedragssystemen invloed hebben op het troostgedrag van de ouder. Het angstsysteem van de ouder wordt bij angst voor dreiging van het kind geactiveerd, omdat het instinctieve gevoel van de ouder er is om de kinderen te beschermen, veiligheid en comfort te geven (Bowlby, 1973). Op momenten van scheiding kunnen zowel ouder als kind angst ervaren. Voor de meeste ouders is de scheiding van het kind een dagelijkse gebeurtenis, zoals wanneer de ouders naar hun werk vertrekken. Separatieangst is het gevoel dat zich in bezorgdheid, verdriet of schuldgevoel uit, wanneer de ouder gescheiden wordt van hun kind (Hock, McBride, & Gnezda, 1983). Het is van belang dat de ouder het prettig vindt dicht bij haar/zijn kind te zijn, maar eveneens van het kind gescheiden kan zijn om de autonomie van zichzelf en het kind toe te staan. Moeders met erg weinig separatieangst lijken afstandelijk en weinig betrokken zijn bij hun kind, terwijl ouders met veel separatieangst hun kind het liefst altijd nabij willen hebben (Benedek, 1970; Hock & Schitzinger, 1992). De variatie in separatieangst heeft gevolgen voor de ontwikkeling van gehechtheidsrelaties.

Gemiddelde separatieangst van de moeder en hoge werkgerelateerde separatieangst hangen samen met een veilige moeder-kind gehechtheidsrelatie (McBride & Belsky, 1988). De wil van de ouder om het kind nabij te hebben is bevorderlijk voor de gehechtheidsrelatie. Te hoge separatieangst van de moeder hangt echter samen met zowel de onveilig-vermijdende als de angstig-ambivalente gehechtheidsrelatie van het kind (McBride & Belsky, 1988; Scher & Mayseless, 2000). Er is nog geen onderzoek gedaan naar de relatie tussen lage separatieangst en de gehechtheid.

Separatieangst wordt bepaald door karakteristieken van de ouder, het kind, en de werkgelegenheidssituatie. Separatieangst bij moeders wordt in verband gebracht met jonge, laag opgeleide moeders, een laag inkomen, veel ouderlijke stress, depressie, minder sociale steun, minder aanbod van gevarieerde stimulatie, niet meer dan één kind en temperamentvolle kinderen (Fein, Gariboldi, & Boni, 1993; Hock et al., 1989, Hock & Schitzinger, 1992; Deater-Deckard, Scarr, McCartney, & Eisenberg 1994). Depressieve symptomatologie en scheidingsangst hangen samen wanneer de ouder zichzelf en het kind niet autonoom laat worden, met name als het kind wat ouder is (Hock & Schitzinger, 1992). Tevens beschouwen moeders met veel separatieangst zichzelf als minder capabel en hebben zij minder zelfvertrouwen dan moeders met weinig separatieangst (McBride & Belsky, 1988).

Vaders en moeders hebben gelijke niveaus van separatieangst, behalve op werkgerelateerde scheidingsangst (Deater-Deckard, Scarr, McCartney, & Eisenberg 1994; Hock, & Lutz, 1998; Wille, 1998). Bij de traditionele rolverdeling scoren moeders hoger op separatieangst doordat de vader zichzelf voornamelijk nog als financiële kostwinner beschouwt en de verantwoording voor het kind bij de moeder legt, waardoor hij minder schuldgevoel en angst ervaart. De moeder daarentegen voelt zich als primaire verzorger van het kind erg verantwoordelijk en bij haar neemt de separatieangst vooral toe wanneer ze beide taken van werk en zorg voor de kinderen probeert te combineren. Moeders met een minder traditionele rolverdeling ervaren minder separatieangst (Hock & Schirtzinger, 1992).

Scheidingsangst hangt samen met verschillende variabelen die indirecte invloed kunnen hebben op zowel het opvoedgedrag als de troosttechnieken die de ouders hanteren. Het is onbekend of ouders met verschillende mate van separatieangst het kind op een andere manier troosten. Wel is het aannemelijk dat ouders met een grote separatieangst een andere aanpak hebben om het kind te troosten dan ouders bij wie het angstsysteem een minder grote rol speelt.

Interactie tussen separatieangst en sensitiviteit

Vermoed wordt dat als het ene ouderssysteem geactiveerd is, ook het andere systeem in

werking treedt (Cassidy, 1999). George en Solomon (1999) suggereren dat er interactie plaats vindt tussen het zorgsysteem en het angstsysteem van de ouder wanneer deze door het gedrag van het kind geactiveerd wordt; zo neemt de verzorging van de ouder toe bij angst voor bedreiging van het kind (Bowlby, 1973; George & Solomon, 1999). Volgens Ainsworth et al. (1978) zorgt de sensitiviteit van de moeder voor een balans tussen de hechtingsbehoeften van het kind; zoals bijvoorbeeld de behoefte aan nabijheid en exploratie. Insensitiviteit van de ouder kan zowel zorgen voor de afwijzing van een behoefte aan nabijheid van het kind, als voor het overbezorgd aandringen op nabijheid wanneer het kind wil exploreren (Bretherton, 1987). Een sensitieve ouder zou dus de eigen angsten, in dit geval separatieangst, terzijde schuiven om zich te richten op de behoeftes van het kind. Het is van belang om te weten of een hogere mate van separatieangst inderdaad leidt tot meer verzorgingen of de sensitiviteit van de ouder intervenueert tussen de separatieangst en de geboden troost. De gevolgtrekking is dat zowel het zorgsysteem als het angstsysteem van de ouder, al dan niet in interactie, invloed kunnen hebben op de wijze waarop ouders hun kind troosten. De wijze waarop de geactiveerde gedragssystemen zich omzetten naar het gebruik van troosttechnieken verdient meer aandacht.

Sekse van de ouder

Er is relatief weinig bekend over de troosttechnieken van vaders, doordat in de meeste onderzoeken waarin interacties tussen ouder en kind van belang zijn hoofdzakelijk moeders aan het onderzoek mee doen. Traditiegetrouw is de primaire rol van de vader de kostwinner van de familie, terwijl de primaire taak van de moeder de verzorger van het kind is. Tegenwoordig nemen moeders naast de rol van verzorger ook steeds meer de rol van kostwinner aan. De rol van de vader is eveneens toegenomen, echter niet in dezelfde mate; vaders blijven de kostwinner, maar wanneer de moeder buitenhuis werkt, is er een toename in de taken van de vader om voor het kind te zorgen. (Menaghan & Parcel, 1990; Walzer, 1990). Ondanks de grote veranderingen in attitudes jegens de bijdrage van de vaders in de opvoeding, is de werkelijke betrokkenheid van vaders in de opvoeding van hun kinderen achter gebleven (Scarr, Phillips, McCartney, & Abbott-Shim, 1993). Vaders spenderen in de eerste twee levensjaren van het kind, minder tijd in de opvoeding, zijn minder verantwoordelijk en betrokken in de dagelijkse verzorging van het kind dan moeders (Deklyen, Biernbaum, Speltz, & Greenberg, 1998; Brook, Whiteman, & Zheng, 2002; Bornstein, 2002). Daarentegen zijn moeders meer beschikbaar voor de kinderen en voeden zij het kind vaker dan vaders dit doen (Roopnarine, Fouts, Lamb, & Tracey, 2005). Zowel vaders als moeder beschouwen de moeder als de belangrijkste opvoeder (Van Praag & Niphuis-Nell, 1997). Het is niet bekend hoe

de taakverdeling van de dagelijkse verzorging van het kind van invloed kan zijn op het troostgedrag van ouders.

Wat betreft de interacties met het kind lijken moeders vaker te reageren op het kind, meer te stimuleren, meer affectie te tonen en verbale interacties met het kind te hebben dan vaders (Belsky, Gilstrap, & Rovine, 1984). Bij ouders van Afrikaanse-Amerikaanse afkomst is echter gevonden dat vaders meer vocaliseren en meer affectie tonen jegens het kind dan de moeders (Roopnarine, Fouts, Lamb, & Tracey, 2005). Gemiddeld hebben vaders minder interactie met hun kinderen dan moeders, bovendien zijn de meeste interacties van de vaders met hun kinderen spelgericht (Lamb, 1987; Russell & Radin, 1983). Dit wilt niet zeggen dat mannen minder capabel zijn om sensitief en responsief zorg te dragen voor het kind, zoals observationeel onderzoek naar ouder-kind gehechtheid heeft uitgewezen (Fox, Kimmerly, & Schafer, 1991; Goossens & Van Ijzendoorn, 1990).

Opleidingsniveau

Er is ook onderzoek gedaan naar de invloed van de socio-demografische verschillen op de gehanteerde troosttechnieken van ouders. De hoogst genoten opleiding van de ouder is een belangrijke indicator voor de sociaal economische status (SES) (Winkleby, Jatulis, Frank, & Fortmann, 1992). De hoogte van de SES wordt geassocieerd met zowel variatie in het ouderlijk handelen als de ontwikkeling van het kind (Palacios, 1990; Sameroff & Feil, 1985). Een laag inkomen hangt samen met financiële onzekerheden, het gevoel hebben van anders en minder waard te zijn. Het Family Stress Model (Conger & Donnellan, 2007) stelt dat de belevenis van financiële zorgen een belangrijke invloed heeft op het gezin middels emotionele spanning. Deze emotionele spanning kan leiden tot een verhoogde kans op conflicten tussen ouders, depressie en disfunctie in het gezin. Het kind wordt direct of indirect beïnvloed via de gedragingen of de ervaringen van de ouders. De moeilijkheden binnen het gezin resulteren in minder effectief opvoedkundig handelen door gebrek aan warmte en steun, inconsistent handelen, onvoldoende toezicht van de ouders, gebrek aan controle over het gedrag van het kind en het vertonen van agressiviteit of vijandigheid. Het negatief opvoedkundig handelen wordt weer gerelateerd aan slechtere ontwikkelingsuitkomsten bij het kind. Een lagere SES vergroot, met name in combinatie met meerdere risicofactoren, de kans op negatief gevolg (Woldringh & Peeters, 1995). Een hoge SES zou een meer gunstige ontwikkeling van het kind voorspellen doordat de kans op risicofactoren en daarmee negatief opvoedkundig handelen kleiner is. Het Family Investment Model stelt dat economische voorspoed de investering van ouders in de ontwikkeling van het kind vergroot, waardoor sociale en

schoolvaardigheden worden bevorderd (Conger, Conger, & Martin, 2010). Met behulp van de financiële bronnen zijn ouders beter in staat te investeren in de ontwikkeling van het kind door meer speciale zorg, tijd en benodigde diensten om in de emotionele behoeftes van het kind te voorzien. Deze investeringen dragen bij aan de verrijking van de leeromgeving, hogere leerstandaarden, veiligere huis en buurt. Betere bronnen blijken de risico's die geassocieerd worden met stress van lagere inkomens te verminderen en helpt de omgeving te creëren dat een goede ontwikkeling bevordert. De SES wordt in verband gebracht met de ontwikkeling van het jonge kind; met name het verschil in temperament tussen kinderen op jonge leeftijd. Kinderen uit gezinnen met een lage SES vertonen meer probleemgedrag en klinische pathologie dan kinderen uit gezinnen met een hoge SES (Jansen et al., 2009).

Er is veel bekend over de verschillen in ouderlijk handelen tussen ouders met hoog en lage SES, in tegenstelling tot de verschillen in troostgedrag tussen ouders met hoog en lage SES. Om die reden zullen zowel de bevindingen omtrent het ouderlijk handelen als het troostgedrag van de ouder hieronder uitgezet worden. Het is aannemelijk dat de alledaagse oudergedragingen overeen kunnen komen met gedragingen tijdens momenten van nood van het kind.

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat laag opgeleide moeders in tegenstelling tot hoog opgeleide moeders het kind vaker slaan om het huilen te beëindigen (Van der Wal, van der Boom, Pauw-Plomp, & de Jonge, 1998). In de normale context wordt bij gezinnen met een lage SES, in vergelijking met gezinnen met een hoge SES, vaker inconsistent en streng opvoedingsgedrag gevonden bij moeders (Bornstein, 2002); zij neigen meer dominant, afwijzend en restrictief te zijn (Hart & Risley, 1995; Kelley, Sanchez-Hucies, & Walker, 1993) en bieden een meer chaotische, gedesorganiseerde en ongestructureerde omgeving aan (Garret, Ngáandu, & Ferron, 1994; Gotfried, 1984; Hart & Riley, 1992; Ninio, 1980).

Ouders met een hoge SES zouden in vergelijking met ouders met een lage SES meer met het kind omgaan en praten (Hart & Risley, 1995; Hoff-Ginsberg, 1991). Daarnaast zijn zij meer emotioneel en verbaal responsief en bieden hun kinderen meer variëteit in de dagelijkse stimulatie en meer geschikte speelmaterialen (Bradley & Corwyn, 2002). Ook gaan zij een meer autoritatieve relatie met het kind aan vergeleken met ouders met een lage SES die meer autoritair met het kind omgaan (Gecas, 1979; Hess, 1970). Hieruit blijkt dat ouders met een lage SES meer negatief opvoedingsgedrag vertonen dan ouders met een hoge SES. In deze studie wordt enkel het aspect opleiding van de ouder meegenomen.

Afhankelijk van de sociaal economische status (SES) zijn er tevens meer verschillen in het opvoedgedrag tussen vaders en moeders aangetoond in de mate van troosten, affectie tonen en de

wijze waarop zij het kind vasthouden (Roopnarine et al., 2005). Moeders en vaders met een lage SES dragen hun kind vaker rond dan ouders met hogere SES. Daarnaast gebruiken moeders met hoge SES, in vergelijking met moeders met lagere SES, meer verbale strategieën om hun kind te troosten, tonen zij meer affectie en houden hun kind vaker vast wanneer ze stil zitten.

Onderzoeksvragen en hypothesen

Bekend is dat het opleidingsniveau, de sekse van de ouder en het zorg- en angstsysteem invloed hebben op het ouderlijk handelen. Het is echter minder bekend hoe deze aspecten de wijze waarop de ouders hun kind troosten, beïnvloeden. Betreffende de gedragssystemen, zouden deze zowel afzonderlijk als gezamenlijk invloed kunnen hebben op het gebruik van troosttechnieken. Het is niet bekend of hoog en laag sensitieve ouders verschillen in het gebruik van de troosttechnieken, dit geldt evenzo voor ouders met een hoge en lage mate van separatieangst. Daarnaast heeft de mate van sensitiviteit en separatieangst mogelijk gezamenlijk invloed op het troostgedrag van de ouder, ofwel een ouder met veel separatieangst, verschillend optreedt als hij/zij hoog of laag sensitief is. Evenzeer is uit eerder onderzoek verschil gebleken in de effectiviteit van troosttechnieken; zeer effectief (wiegen, op de arm houden, met hem/haar lopen, aanleggen of voeden), enigszins effectief (zingen of praten, hem/haar anders neerleggen) en minst effectief (inbakeren), maar is het niet bekend of de gedragssystemen, het opleidingsniveau, de verdeling van de zorgtaken voor het kind tussen ouders en de sekse van de ouder invloed hebben op het gebruik van effectieve troosttechnieken.

In dit onderzoek wordt de relatie tussen de gedragssystemen, sekse, taakverdeling en opleidingsniveau van de ouder en het troostgedrag van de ouder bestudeerd. Zodoende kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan het vergroten van kennis over de invloed van deze aspecten op de hantering van troosttechnieken. Deze kennis zou toegepast kunnen worden om de effectiviteit van troosten te vergroten bij groepen die minder adequate troosttechnieken hanteren, door middel van voorlichting.

Onderzoeksvragen

In dit onderzoek staan de volgende drie vragen centraal:

- 1) *Wat is het verband tussen het gebruik van troosttechnieken, sensitiviteit, separatieangst, opleiding, zorgtaken en sekse van de ouder?*
- 2) *Hangen sensitiviteit, separatieangst, opleiding, zorgtaken en sekse van de ouder samen met het gebruik van effectieve troosttechnieken?*

3) *In hoeverre heeft sensitiviteit een modererende of mediërende werking op de relatie tussen separatieangst en troosttechnieken?*

De vragen met betrekking tot sensitiviteit kunnen alleen voor moeders worden beantwoord, omdat sensitiviteit van vaders niet is gemeten.

Hypothesen

1.1) De verwachting is dat meer troost wordt geboden door:

- (a) moeders (in vergelijking met vaders)
- (b) sensitieve ouders
- (c) ouders met een hogere opleiding
- (d) ouders die een hoge separatieangst rapporteren
- (e) ouders die zorgtaken voor het kind op zich nemen.

1.2) Daarnaast is de verwachting dat ouders per specifieke troosttechniek verschillen:

- (a) moeders voeden het kind vaker en troosten vocaal terwijl vaders liever iets aangeven
- (b) hoogopgeleide ouders troosten meer vocaal in tegenstelling tot laagopgeleide ouders die het kind vaker ronddragen en meer fysieke en vaker negatieve technieken hanteren.

2) Met betrekking tot het gebruik van effectieve troosttechnieken is de verwachting dat meer effectieve troosttechnieken gehanteerd worden door:

- (a) moeders (in vergelijking met vaders)
- (b) ouders die sensitief zijn
- (c) ouders die hoogopgeleid zijn
- (d) ouders die een lage separatieangst rapporteren.

3) De verwachting is hier dat er een interactie is tussen de gedragssystemen in relatie tot het troostgedrag. Dit kan twee dingen betekenen:

- (a) de sensitiviteit van de ouder modereert de invloed van separatieangst op het troostgedrag.

Hierbij heeft separatieangst een sterk negatieve invloed op het troostgedrag van de ouder wanneer de ouder laag sensitief is, maar vermindert dit effect naarmate een ouder sensitiever is.

Met andere woorden; ouders met veel separatieangst kunnen, in verhouding tot ouders met minder separatieangst, het kind meer troosten. Een hoog sensitieve ouder richt zich, ondanks de hoge mate van separatieangst, meer op de behoeften van het kind in plaats van op de eigen angsten en behoefte tot nabijheid, dan een laag sensitieve ouder. Dit heeft als gevolg dat een hoog sensitieve ouder,

ondanks de hoge mate van separatieangst, meer effectieve vormen van troosten kan hanteren dan een laag sensitieve ouder die veel separatieangst ervaart.

(b) Separatieangst heeft alleen een indirect effect heeft op het troostgedrag van de ouder doordat sensitiviteit de invloed van separatieangst op het troostgedrag medieert. De separatieangst heeft dan invloed op de sensitiviteit van de ouder en de sensitiviteit op het troostgedrag van de ouder.

Met andere woorden; een ouder met veel separatieangst is minder sensitief en gebruikt daardoor minder goede troosttechnieken.

Methode

Steekproef

De steekproef bestaat uit 61 gezinnen in de regio Zuid-Holland die net een tweede kind hebben gekregen. Met behulp van een wervingsvragenlijst zijn de gezinnen geselecteerd op basis van een hoge temperamentscore van het oudste kind en het opleidingsniveau van de ouders. De ouders zijn van Nederlandse afkomst en wonen samen. Aan de hand van het opleidingsniveau van beide ouders worden de gezinnen onderverdeeld in drie categorieën, bestaande uit hoog, laag en midden opgeleide gezinnen. De hoogst genoten opleiding van een van de laagopgeleide ouders is lagere school/ Basisonderwijs, MAVO, LBO, LTS, VSO of vergelijkbaar en de andere ouder dezelfde opleiding en/of HAVO, VWO, Gymnasium, MBO, MTS, MEAO of vergelijkbaar. Beide hoogopgeleide ouders hebben een HBO, propedeuse, kandidaats Universitair onderwijs, Doctoraal/ Master Universitair onderwijs of post HBO onderwijs met diploma afgerond. De midden-opgeleide ouders worden bij de hoogopgeleide gezinnen gevoegd.

Van het tweede kind in het gezin zijn er 30 jongens en 31 meisjes. De leeftijd van de moeders varieerde van 28 tot 45 jaar ($M = 37$), de opleidingsniveaus liepen uiteen van het voortgezet onderwijs tot het hoger onderwijs tweede trap, zie Tabel 1. De leeftijd van de vaders varieerde van 29 tot 52 jaar ($M = 40$), de opleidingsniveaus liepen uiteen van het lager beroepsonderwijs of gedeeltelijk voortgezet onderwijs tot het hoger onderwijs tweede trap. Ruim 70% van de gezinnen is hoogopgeleid, twee gezinnen zijn laagopgeleid en 16 gezinnen zijn midden opgeleid.

Tabel 1: *Hoogst genoten opleiding van vaders en moeders (N = 122).*

	Moeders	Vaders
Lagere school/ Basisonderwijs	0	0
Lager beroepsonderwijs of gedeeltelijk voortgezet onderwijs: MAVO, LBO, LTS, VSO of vergelijkbaar	0	4
Voortgezet onderwijs: HAVO, VWO, Gymnasium, MBO, MTS, MEAO of vergelijkbaar	12	8
Hoger onderwijs eerste trap: HBO, propedeuse, kandidaats Universitair onderwijs	27	22
Hoger onderwijs tweede trap: Doctoraal/ Master Universitair onderwijs of post HBO onderwijs	22	27

Procedure

In de Randstad is via verloskundigen persoonlijk informatie aangeboden over het onderzoek aan alle vrouwen die zwanger zijn van hun tweede kind, of door middel van enveloppen met informatie in een bakje in de wachtkamer. In totaal hebben er 74 praktijken meegedaan. Door zelfselectie nemen voornamelijk hoogopgeleide moeders deel aan het onderzoek waardoor er een tweede werving is opgezet. Het verdere vervolg van het onderzoek is qua design en methode vrijwel hetzelfde. Beide studies zijn samengevoegd. Voor het tweede deel van de werving zijn via de Entadministratie kaarten verstuurd aan ouders met een pasgeboren tweede kind in Zuid-Holland die in wijken wonen waar meer dan 40% van de inwoners een laag inkomen heeft. Ouders die geïnteresseerd zijn om deel te nemen aan het onderzoek sturen de kaart terug en er wordt telefonisch een afspraak gemaakt voor een huisbezoek. Bij dit bezoek wordt gebruik gemaakt van een wervingsvragenlijst. De ouders wordt tijdens dit bezoek uitgelegd hoe het onderzoek plaats zal vinden en wordt gevraagd deel te nemen aan het onderzoek. Gedurende een periode van twee jaar worden acht vragenlijsten afgenomen bij deze 70 gezinnen. Het onderzoek is vrijblijvend; de ouders wordt na het invullen van iedere vragenlijst telkens opnieuw gevraagd te participeren aan het onderzoek. De toegestuurde vragenlijsten worden ingevuld door de ouders en teruggestuurd. Voor de participatie ontvangen de ouders telkens een kleine vergoeding en een cadeau voor het kind.

Meetinstrumenten

Voor deze scriptie is gebruik gemaakt van de volgende instrumenten.

Demografische gegevens. In de algemene vragenlijst wordt gevraagd naar achtergrondinformatie, die van belang kan zijn voor de interpretatie van de onderzoeksgegevens. Er wordt gevraagd naar socio-demografische gegevens als de gezinssituatie, de nationaliteit en de opleiding van beide ouders.

Separatieangst bij ouders: de Maternal Separation Anxiety Scale. Voor het meten van de separatieangst van de ouder is gebruik gemaakt van de Maternal Separation Anxiety Scale (MSAS) van Hock, McBride en Gnezda (1983). De vragenlijst bestaat uit 35 stellingen waarbij de ouder moet aangeven in hoeverre hij of zij het met de stelling eens is. De antwoordmogelijkheden lopen op een vijfpuntschaal van “helemaal mee eens” tot “helemaal niet mee eens”. De vragenlijst heeft drie subschalen, namelijk “ouderlijke separatieangst”, “waarneming van scheidingseffecten bij het kind” en “werk gerelateerde scheidingsbezorgdheid”. Elke subschaal geeft een score en belicht een aspect van ouderlijke separatieangst. De vragenlijst door Hock e.a. bleek intern consistent, met een Cronbach's alfa coëfficiënt van respectievelijk .90, .71 en .79. De interne consistentie van separatieangst met negen maanden is voor moeders is in dit onderzoek .74 en voor vaders .76.

Sensitiviteit van de ouder: de Ainsworth-schaal voor sensitiviteit. Voor het meten van de sensitiviteit van de ouder is gebruik gemaakt van de Ainsworth-schaal voor sensitiviteit (Ainsworth et al., 1974). Dit observatie-instrument is ter beoordeling van moeders vermogen om de signalen van haar kind op te vangen, accuraat te interpreteren, en prompt en passend te reageren/handelen. Er is gebruik gemaakt van de negen-puntsschaal sensitiviteit versus insensitiviteit bij de signalen van de baby waarbij een score van 1 (heel insensitief) tot 9 (heel sensitief) wordt toegekend aan de ouder op de vier onderdelen. De interactie tussen ouder en kind is gefilmd tijdens een huisbezoek wanneer het kind zes maanden oud is, waarbij de ouder gevraagd is vijf minuten met het kind op schoot te spelen zonder speelgoed.

Zorgtaken. In de vragenlijst wordt gevraagd naar de verdeling van taken tussen vaders en moeders. Deze vragenlijst wordt voorgelegd aan beide ouders. Aangezien beide ouders over dezelfde verdeling van zorgtaken binnen het gezin rapporteren en er een hoge correlatie is tussen de vragenlijsten van vaders en moeders, namelijk .78, is ervoor gekozen om alleen de vragenlijst van de moeders in het onderzoek mee te nemen. Vijf van de vragen gaan over de verdeling van zorgtaken tussen de ouders. De items zijn het kind wegbrengen en ophalen, 's ochtens wassen en aankleden, naar bed brengen, verschonen en naar het kind gaan als hij/zij 's nachts huilend wakker wordt. De antwoordmogelijkheden zijn 0 = (bijna) uitsluitend ikzelf, 1 = vaker ik dan mijn partner, 2 = beiden even vaak, 3 = vaker mijn partner dan ik, 4 = (bijna) uitsluitend mijn partner, 5 = geen van ons beiden. De items van de verdeling van zorgtaken zijn samengevoegd tot een totaalscore voor de verdeling van zorgtaken. De antwoordmogelijkheid ‘geen van beiden’ is gehercodeerd tot ‘geen van beiden/beiden even vaak’. Hierbij geldt dat hoe hoger de score is, des te meer de vader doet ten opzichte van de moeder. De Cronbach's alfa coëfficiënt voor de verdeling van de zorgtaken is bij de moeders .68.

Troosttechnieken. In dit onderzoek wordt gevraagd naar de mate waarin de ouder gebruikt maakt van bepaalde technieken om het kind te troosten wanneer het kind negen maanden oud is. Deze lijst bestaat uit 10 items welke het gebruik van troosttechnieken meet. De items zijn wiegen, op de arm houden, zingen of praten, met hem/haar lopen, speelgoed geven, hem/haar iets laten zien, strelen, zachtjes wrijven of masseren, aanleggen of voeden, hem/haar anders neerleggen en een andere activiteit. De antwoordmogelijkheden lopen van “nooit” tot “heel vaak” op een vijfpuntsschaal.

Voor het meten van de toegepaste effectieve troosttechnieken is gebruik gemaakt van de verdeling van troosttechnieken van Ames, Gavel, Khazaie en Farrell (1984) over de groepen: zeer effectief (voeden, wandelen, wiegen en auto rijden), enigszins effectief (zingen, speen geven, van positie veranderen, muziek spelen, praten) en minst effectief (inbakeren). De 10 items van troosttechnieken worden a priori onderverdeeld over de groepen effectieve troosttechnieken waarbij de zeer effectieve troosttechnieken zijn: wiegen, op de arm houden, met hem/haar lopen, aanleggen of voeden, enigszins effectieve technieken: zingen of praten, hem/haar anders neerleggen en minst effectief: inbakeren.

Statistische analyse en design

Ten eerste wordt onderzocht of ouderlijke sensitiviteit, separatieangst, sekse en het opleidingsniveau samenhangt met de hantering van de verschillende troosttechnieken. Dit wordt getoetst met correlaties, waarbij tevens de onderlinge correlatie tussen de afhankelijke en de onafhankelijke variabelen wordt gecontroleerd. De vergelijking tussen vaders en moeders worden met een gepaarde t-toets uitgevoerd, aangezien de ouders uit hetzelfde gezin komen.

Vervolgens wordt het verband tussen het gebruik van effectieve troosttechnieken en ouderlijke sensitiviteit, separatieangst, sekse en het opleidingsniveau onderzocht. Ook dit wordt getoetst met correlaties. De 10 troosttechnieken zijn onder te verdelen over drie groepen welke verschillen in mate van effectiviteit van troosten. De toetsing van *het gebruik van de mate van effectiviteit van troosttechnieken* wordt deze schaal als afhankelijke variabele gebruikt, verdeeld over drie groepen: *zeer effectief*, *enigszins effectief* en *minst effectief*. De veronderstelling is dat de zeer effectieve troosttechnieken met name fysieke contact inhouden en de ouder bij de enigszins effectieve technieken overwegend afstandelijker is en gebruik maakt van afleiding.

Ten slotte wordt met behulp van een multi-pele lineaire regressie-analyses nagegaan in hoeverre ouderlijke sensitiviteit een modererende of mediërende werking heeft in de relatie tussen separatieangst en het gebruik van troosttechnieken. Deze toetsen worden uitgevoerd met de

continue afhankelijke variabele *troosttechnieken*, met de onafhankelijke variabele *separatieangst* en met *sensitiviteit* als zowel de moderator als de mediator. In de moderatoranalyse wordt de invloed van de sensitiviteit (moderator) op de relatie tussen de separatieangst (onafhankelijke variabele) en het gebruik van troosttechnieken (afhankelijke variabele) vastgesteld. Ten eerste worden de moderator en onafhankelijke variabele gecentreerd of gestandaardiseerd. Er wordt een regressiemodel gemaakt met de onafhankelijke variabele zonder de interactieterm en een regressiemodel met interactieterm. Vervolgens wordt de toename in verklaarde variantie berekend en getoetst.

Met behulp van de mediatieanalyse wordt invloed van scheidingsangst op het gebruik van troosttechnieken onderzocht, met sensitiviteit als mediator. Voor mediatie-effect hoort er significante samenhang te zijn tussen scheidingsangst en troosttechnieken, scheidingsangst en sensitiviteit en sensitiviteit en troosttechnieken. De toegevoegde waarde van scheidingsangst op het voorspellen van troosttechnieken, na het correctie voor het effect van mediatorvariabele sensitiviteit wordt berekend. Bij complete mediatie is er geen significant effect meer van scheidingsangst op troosttechnieken; er is een indirecte invloed op het gebruik van troosttechnieken. Bij partiële mediatie is het effect van scheidingsangst op troosttechnieken kleiner; er is zowel een directe als een indirecte invloed op het gebruik van troosttechnieken. De data-analytische technieken die gebruikt worden zijn gebaseerd op de methoden in de zesde editie van *Multivariate Data Analysis* (Hair, Black, Babin, Anderson, & Tatham, 2006). Voor de statistische analyses is het SPSS programma gebruikt (SPSS, 2007).

Resultaten

Data-inspectie

Voorafgaand aan de onderzoeksvragen worden de troosttechnieken, de separatieangst van de ouders en de sensitiviteit van de moeder onderzocht op ontbrekende gegevens, verdeling van de variabelen en de assumpties van de normale verdeling. De verdeling van de items uit de vragenlijst van de separatieangst zijn onderzocht en vervolgens samengevoegd tot een totaalscore van separatieangst voor de vaders en moeders. De variabelen zijn apart voor 61 moeders en 61 vaders getoetst.

Ontbrekende gegevens. Op de vraag of de ouders hun kind op een andere manier troosten dan in de vragenlijst aangegeven, ontbreken 45 antwoorden van de moeders en 51 antwoorden van de vaders. Van de overige variabelen ontbreekt niet meer dan 5% van de gegevens. De zes ontbrekende gegevens van de vragenlijst zijn ingevuld met het gemiddelde van de items van de

variabele.

Uitbijters. Er zijn vijf uitbijters met z-waarden boven de 3.00. Deze uitbijters zijn gewinsorized, dat wil zeggen dat zij zijn aangepast zodat de waarde net boven de voorgaande waarde ligt. Na het winsorizen zijn er geen uitbijters meer (> 3.00).

Normale verdeling. De variabele troosten door aan te leggen of te voeden door de moeder heeft een overschrijding van de zscheefheid (> 3); de z-score van scheefheid is 3.01. Er zijn negen variabelen van de separatieangst die een hogere score voor de zscheefheid hebben dan 3.00. Bij het samenvoegen van de items van de separatieangst voor een totaalscore op separatieangst voor moeders en vaders zijn er geen overschrijdingen van de zscheefheid en zskurtosis (> 3.00).

Uit de Kolmogorov-Smirnov toetst blijken zes variabelen van troosttechnieken, de zorgtaken van moeders en twee variabelen van de separatieangst significant niet normaal verdeeld ($\alpha = 0.05$), namelijk troost van de moeder door te zingen of praten, $D(6) = 0.41, p < .05$, door hem/haar iets laten zien, $D(6) = 0.41, p < .05$, troost van de vader door op de arm te houden, $D(6) = 0.39, p < .05$, door met hem/haar te lopen, $D(6) = 0.33, p < .05$, door te voeden, $D(6) = 0.41, p < .05$, door hem/haar anders neer te leggen, $D(6) = 0.39, p < .05$, zorgtaken van de moeder, $D(59) = 0.20, p < .01$, separatieangst van de moeder 7, $D(6) = 0.49, p < .001$ en separatieangst van de vader 7, $D(6) = 0.41, p < .05$. De totaalscores van separatieangst voor vaders en moeders zijn echter wel normaal verdeeld. Deze variabelen met een niet normale verdeling worden daarom voorafgaand aan de analyses gestandaardiseerd. Voor het berekenen van correlaties van de variabelen is gebruik gemaakt van het Pearson's correlatie coëfficiënt.

Beschrijvende gegevens. De troosttechnieken zijn: wiegen, op de arm houden, zingen of praten, met hem/haar lopen, speelgoed geven, hem/haar iets laten zien, strelen, wrijven of zachtjes masseren, aanleggen of voeden, hem/haar anders neerleggen, effectieve technieken en enigszins effectieve technieken. De meest gebruikte troosttechnieken bij zowel moeders als vaders zijn: het kind op de arm houden, gevolgd door zingen of praten en het kind speelgoed geven. De minst gebruikte vorm van troosten is voor moeders en vaders het aanleggen of voeden van het kind (Tabel 2).

Tabel 2: *Beschrijvende gegevens van de verdelingen der variabelen.*

	Moeders					Vaders					T-toets
	M	SD	Min- Max	Z _{scheefheid}	Z _{kurtosis}	M	SD	Min- Max	Z _{scheefheid}	Z _{kurtosis}	
<i>Troosttechnieken</i>											
1) Wiegen	2.34	1.26	1-5	1.44	-1.65	2.05	.99	1-5	2.10	-1.19	1.88
2) Op de arm houden	3.97	.93	2-5	-1.46	-1.28	3.69	1.12	1-5	-1.49	-.97	1.82
3) Met hem/haar lopen	3.07	1.28	1-5	-.25	-1.84	2.69	1.27	1-5	.70	-1.80	1.71
4) Aanleggen of voeden	2.08	1.36	1-5	3.01	-1.00	1.97	1.14	1-5	2.73	-.83	.50
5) Hoog effectieve technieken	11.46	3.39	5-20	.95	-.68	11.46	3.39	5-20	.95	-.67	.00
6) Zingen of praten	3.80	1.14	1-5	-2.82	.09	3.54	1.07	1-5	-.77	-1.44	1.54
7) Hem/haar anders neerleggen	2.30	1.17	1-5	2.20	-.70	2.21	1.18	1-5	2.46	-.55	.39
8) Enigszins effectieve technieken	6.01	1.78	2-10	-.58	-.81	6.10	1.79	2-10	-.56	-.84	.02
9) Speelgoed geven	3.38	1.13	1-5	-1.67	-.95	3.28	1.25	1-5	-1.29	-1.40	.50
10) Hem/haar iets laten zien	3.15	1.14	1-5	.17	-1.62	3.07	1.14	1-5	-.43	-1.17	.43
11) Strelen, wrijven of zachtjes masseren	3.28	1.29	1-5	-.68	-1.78	2.95	1.18	1-5	-.93	-1.70	1.90
Separatieangst	16.75	4.23	9-27	1.37	-.68	16.23	4.29	9-26	1.18	-.91	.74
Sensitiviteit	5.77	1.26	2.5-8	-1.88	.15						
Zorgtaken	12.61	2.97	7-20	-.10	-.46						

* $p < .05$; ** $p < .01$

Beantwoording van de onderzoeksvragen

1) *Het verband tussen het gebruik van troosttechnieken, sensitiviteit, separatieangst, opleiding en sekse van de ouder.*

Om significante verschillen tussen vaders en moeders in het gebruik van troosttechnieken te toetsen wordt gebruik gemaakt van de gepaarde T-toets, zie Tabel 2. De verwachting is dat vaders en moeders verschillen in het gebruik van de verschillende troosttechnieken en moeders over het algemeen meer troost bieden. Vaders en moeders verschillen niet in het gebruik van de verschillende troosttechnieken. Er zijn verder ook geen significante verschillen in separatieangst tussen vaders en moeder. Met betrekking tot de verdeling van de zorgtaken geven moeders aan dat zij vergeleken met vaders voornamelijk de zorg van het kind op zich nemen.

De samenhang tussen de troosttechnieken, separatieangst, sensitiviteit en het het opleidingsniveau van vaders en moeders worden met behulp van het Pearson's correlatie coëfficiënt weergegeven, zie Tabel 3. De verwachting was dat meer troost geboden zou worden door sensitieve

ouders, hoogopgeleide ouders en ouders die een hoge separatieangst rapporteren. Bij zowel vaders als moeders zijn er geen significante verbanden gevonden tussen separatieangst, het opleidingsniveau of sensitiviteit met betrekking tot het troostgedrag. Er zijn wel significante correlaties binnen de verschillende troosttechnieken van vaders en moeders. Daarnaast zijn er systematische correlaties tussen vaders en moeder als het gaat om de troosttechnieken: het kind op de arm houden, zingen of praten, speelgoed geven en strelen, wrijven of zachtjes masseren. De verdeling van zorgtaken zoals gerapporteerd door moeders is significant gecorreleerd met de sensitiviteit en het aanleggen of voeden ter troost. Hoe sensitiever de moeder is, hoe meer de vader de zorgtaken voor het kind op zich neemt. Daarentegen is de zorg van de vader voor het kind minder wanneer de moeder het kind regelmatig aanlegt of voedt ter troost.

2) De samenhang van sensitiviteit, separatieangst, opleiding en sekse van de ouder met het gebruik van effectieve troosttechnieken.

De effectieve troosttechnieken zijn: wiegen, op de arm houden, met hem/haar lopen, aanleggen of voeden. De enigszins effectieve technieken zijn: zingen of praten, hem/haar anders neerleggen. Met betrekking tot het gebruik van effectieve troosttechnieken was de verwachting dat moeders, sensitieve ouders, hoogopgeleide ouders en ouders met een lage separatieangst meer effectieve vormen van troosten hanteren. Er is echter geen sprake van significante samenhang tussen het gebruik van effectieve troosttechnieken, separatieangst, sensitiviteit en zorgtaken, zie Tabel 3.

Tabel 3: *Correlaties tussen de separatieangst, sensitiviteit, opleiding, effectieve troosttechnieken en het gebruik van troosttechnieken van vaders (diagonaal boven) en moeders (diagonaal onder) (N = 61).*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Troosttechnieken</i>															
1) Wiegen	.17	.24	.11	.08	.67**	.12	.06	.34**	.09	.10	.20	-.00	.18		
2) Op de arm houden	.44**	.33**	.25	.28*	.59**	.56**	.08	.32**	.33**	.45**	.32*	-.07*	.23		
3) Met hem/haar lopen	.16	.17	.00	.20	.27*	.07	.12	.14	.19	.46**	.14	.16	-.03		
4) Aanleggen of voeden	.10	.31*	.03	-.07	.32*	.31*	.22	-.00	.25	.32*	.23	-.02	-.01		
5) Hoog effectieve technieken	.24	.22	.77**	.14	.32*	.35**	.18	.41**	.32*	.34*	.26*	-.10	.07		
6) Zingen of praten	.30*	.58**	.19	.08	.59**	.28*	.29*	.28*	.44**	.45**	.34**	-.08	-.04		
7) Hem/haar anders neerleggen	.03	-.06	.24	.14	.32*	.01	-.19	.13	.18	.29*	-.11	.10	-.11		
8) Enigszins effectieve technieken	.12	.06	.38**	.22	.49**	.17	.78**	.08	.45**	.13	.09	-.04	.09		
9) Speelgoed geven	.10	.41**	.06	.00	.27	.24	.12	.14	.26*	.33*	.09	-.09	.02		
10) Hem/haar iets laten zien	.01	.23	.30*	.30*	.32*	.31*	.36**	.45**	.55**	.13	.36**	.14	-.00		
11) Strelen, wrijven of zachtjes masseren	.38**	.43**	.01	.40**	.34**	.58**	.22	.13	.12	.20	.40**	.20	.01		
12) Separatieangst	-.01	-.07	-.12	.16	-.00	.13	-.11	-.08	-.17	-.11	.10	.20	-.05		
13) Opleiding	.10	.06	.01	-.06	.14	.02	-.04	.04	-.04	-.01	.13	.30*	.58**		
14) Sensitiviteit	-.01	.02	.09	-.08	.07	-.04	-.05	.10	.06	-.00	.15	-.01	.11		
15) Zorgtaken	.11	-.09	-.07	-.27*	-.05	-.05	.01	.09	-.11	-.07	-.02	.08	-.09	.27*	

* $p < .05$; ** $p < .01$

3) *De modererende of mediërende werking van sensitiviteit op de relatie tussen separatieangst en het gebruik van troosttechnieken.*

In de moderatoranalyse wordt de modererende invloed van sensitiviteit op de relatie tussen separatieangst en het gebruik van troosttechnieken van moeders vastgesteld. De verwachting is dat separatieangst een sterk negatieve invloed heeft op het troostgedrag van de ouder en op het gebruik van effectieve troosttechnieken wanneer de ouder laag sensitief is en dat dit vermindert naarmate de ouder sensitiever is. De interactieterm *scheidingsangst x sensitiviteit* is voor geen van de troosttechnieken significant.

Voor de mediator analyse moet de onafhankelijke variabele *separatieangst* een directe en/of indirecte invloed hebben op de afhankelijke variabele *troosttechnieken en effectieve technieken*. De mediatorvariabele *separatieangst* moet een unieke invloed hebben op de afhankelijke variabele (*effectieve*) *troosttechnieken* en de onafhankelijke variabele *separatieangst* moet invloed hebben op de mediatorvariabele *sensitiviteit*. De verwachting is dat de samenhang tussen separatieangst en het gebruik van (effectieve) troosttechnieken door de variabele sensitiviteit van de ouder wordt gemedieerd.

Separatieangst is geen significante voorspeller voor sensitiviteit, $\beta = -.01$, $t(59) = -.05$, $p > .05$ en voor de verschillende troosttechnieken. Sensitiviteit heeft geen significant voorspellende waarde op het gebruik van de verschillende troosttechnieken. Doordat er niet aan de voorwaarden voor de mediatoranalyse wordt voldaan, kan deze niet worden uitgevoerd. Geconcludeerd kan worden dat sensitiviteit geen mediator is voor het verband tussen separatieangst en het gebruik van troosttechnieken.

Discussie en conclusie

In dit onderzoek zijn de relaties tussen het gebruik van troosttechnieken en separatieangst, sensitiviteit, opleidingsniveau en zorgtaken van vaders en moeders onderzocht. Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen vaders en moeders met betrekking tot het gebruik van troosttechnieken, separatieangst en opleiding. Er is geen significante samenhang gevonden tussen separatieangst, opleiding en sensitiviteit en de verschillende troosttechnieken. De verdeling van zorgtaken hangt significant samen met de mate waarin moeder het kind voedt of aanlegt ter troost. Hoe meer de moeder zorgtaken op zich neemt in vergelijking met de vader, hoe vaker zij aanleggen of voeden gebruikt als troosttechniek. Ten slotte is er geen significant verband gevonden tussen de sensitiviteit van de moeder en de manier waarop zij het kind troost.

De bevindingen betreffende het verschil in gemiddelden tussen vaders en moeders op het gebruik van troosttechnieken komen niet overeen met de gestelde verwachting; vaders en moeders verschillen niet in het gebruik van de verschillende troosttechnieken of het gebruik van effectieve en enigszins effectieve troosttechnieken. De troosttechnieken die het meest overeenkomen in het gebruik tussen vaders en moeders zijn: 'het kind op de arm houden', 'zingen of praten', 'speelgoed geven' en 'strelen, wrijven of zachtjes masseren'.

Met betrekking tot de totaalscore van de verdeling van de zorgtaken geven moeders aan dat vooral zij de zorgtaken volbrengen. Dit komt overeen met voorgaand onderzoek waarbij de moeder vaak wordt gezien als de primaire verzorger van het kind en de werkelijke betrokkenheid van de vader in de dagelijkse verzorging van het kind minder is dan de rol van de moeder (Scarr, Phillips, McCartney, & Abbott-Shim, 1993; Deklyen, Biernbaum, Speltz, & Greenberg, 1998; Brook, Whiteman, & Zheng, 2002; Bornstein, 2002). De verdeling van deze zorgtaken hangt samen met de troosttechniek 'aanleggen of voeden' van de moeder; de zorg van de vader voor het kind is minder wanneer de moeder het kind vaak aanlegt of voedt. Een verklaring hiervoor kan zijn dat voeden om het kind te troosten gerelateerd is aan borstvoeding, wat ongeveer nog 20% van de moeders in Nederland na zes maanden nog uitsluitend geven (Lanting, van Wouwe, & Reijneveld, 2005). De taak zal dan vooral op de moeder berusten. Daarnaast is het mogelijk dat het kind voeden valt onder zowel de troosttechnieken als onder de zorgtaken. Wanneer de moeder veel voor het kind zorgt is het aannemelijk dat zij vaak het kind voedt als zij denkt dat het kind huilt omdat hij/zij honger heeft.

Aangaande de verschillende troosttechnieken is geen significante samenhang gevonden met separatieangst, opleidingsniveau en sensitiviteit. Eveneens hangen separatieangst, sensitiviteit, opleidingsniveau, zorgtaken en de sekse van de ouder niet samen met het gebruik van effectieve en enigszins effectieve technieken. Het opleidingsniveau van de ouder maakt geen verschil in het gebruik van troosttechnieken. Voorgaand onderzoek heeft wel verschil gevonden tussen laag- en hoogopgeleide ouders met betrekking tot het opvoedkundig handelen (Palacios, 1990; Sameroff & Feil, 1985; Conger & Donnellan, 2007). Het is mogelijk dat het opleidingsniveau wel verschil maakt in het opvoedkundig handelen, maar niet in het troostgedrag.

Separatieangst heeft geen invloed op het gebruik van troosttechnieken. Een mogelijke verklaring is dat het kind op het moment van stress niet de separatieangst van de ouder aangespreekt. Tussen vaders en moeders zijn er geen verschillen gevonden met betrekking tot separatieangst. Dit komt overeen met eerder onderzoek waarin ook geen verschil in separatieangst

werd gevonden tussen vaders en moeders, met uitzondering van werkgerelateerde separatieangst (Deater-Deckard, Scarr, McCartney, & Eisenberg 1994; Hock, & Lutz, 1998; Wille, 1998). De separatieangst van moeders blijkt wel sterk samen te hangen met het opleidingsniveau. Hoe hoger opgeleid de moeder is, des te meer separatieangst zij rapporteert. Deze resultaten zijn tegenstrijdig met eerdere bevindingen waarbij de separatieangst correleert met een laag opleidingsniveau van de moeder (Fein, Gariboldi, & Boni, 1993; Hock et al., 1989, Hock & Schitzinger, 1992; Deater-Deckard, Scarr, McCartney, & Eisenberg 1994).

De sensitiviteit van de moeder heeft geen invloed op de manier waarop zij haar kind troost, hoewel dat wel verwacht werd. Het opleidingsniveau van de moeders heeft geen significante samenhang met de sensitiviteit, terwijl in eerder onderzoek dit verband wel gevonden is (Pederson et al., 1990). In het huidige onderzoek zijn echter te weinig laagopgeleide moeders om dit goed te toetsen. Er is een samenhang tussen de zorgtaken en de sensitiviteit van de moeder; de zorg van de vader voor het kind is hoger wanneer de sensitiviteit van de moeder hoger is. Deze samenhang zou te verklaren kunnen zijn doordat ouders van elkaar kunnen leren met het kind om te gaan of doordat sensitieve ouders elkaar opzoeken. De zorgtaken berusten vooral op de moeder en zij moet alert zijn op de behoeftes van het kind. Het is aannemelijk dat sensitieve ouders binnen het gezin een meer gelijke verdeling van de zorgtaken hebben doordat de vader meer betrokken is dan bij ouders die minder sensitief zijn. In eerder onderzoek is gevonden dat sensitieve moeders een groot deel van hun tijd aan hun kind besteden en partners hebben die evenzeer hoog sensitief zijn en daarbij veel tijd aan hun kind besteden (Braungart-Rieker, Garwood, Powers, & Notaro, 1998). Binnen hetzelfde gezin verschillen vaders en moeders niet in de mate van sensitiviteit (Fox, Kimmerly, & Schafer, 1991; Goossens & Van IJzendoorn, 1990). Tegen de verwachting in hangt de sensitiviteit van de moeder niet samen met de separatieangst. Eerder onderzoek wees op een mogelijke samenhang tussen de gedragssystemen van de ouders, met name het verzorgingssysteem en het angststelsel (Cassidy, 1999; George & Solomon, 1999). Door het ontbreken van het hoofdeffect is er ook geen sprake van een modererende of mediërende werking van sensitiviteit op het verband tussen separatieangst en het gebruik van troosttechnieken.

Ondanks dat er geen significante verbanden zijn gevonden met het gebruik van de troosttechnieken, hebben de verschillende aanpakken van de ouder om het kind te troosten hopelijk tot gevolg dat het kind bedaart. De manier waarop de ouder ingrijpt is niet zo relevant als de sensitiviteit van de ouder om het kind te troosten. Sensitieve ouders komen tegemoet aan de behoefte van het kind door responsief, prompt, adequaat en consistent te reageren en troost te

bieden (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978). Deze ouders evalueren het eigen handelen en passen hun manier van aanpak op de reactie van het kind aan.

Beperkingen van het onderzoek

Een beperking in dit onderzoek is dat de onderzoeksgroep vrij homogeen was, met voornamelijk hoogopgeleide ouders. De steekproef was klein ($N = 61$ gezinnen) met weinig laagopgeleide ouders. Dit maakt dat er meer gezinnen nodig zijn, vooral laagopgeleide ouders, om representatieve resultaten te krijgen. Daarnaast zijn voor het onderzoek ouders geselecteerd die een tweede kind op komst hebben. Doordat de troosttechnieken bekeken worden bij het tweede kind in het gezin, kan het zijn dat de ouders al een vast patroon hebben in het troosten. De vragenlijst is afgenomen wanneer het kind negen maanden is. Het is hierdoor mogelijk dat ouders dan minder snel geneigd zijn het kind op te tillen of aan te leggen.

Een ander punt is dat in dit onderzoek de sensitiviteit alleen bij de moeders is gemeten, niet bij de vaders. Hierdoor is het niet mogelijk de sensitiviteit van de vaders met de moeders te vergelijken. Eerder onderzoek heeft echter wel aangetoond dat vaders en moeders binnen gezinnen niet verschillen in de mate van sensitiviteit (Fox, Kimmerly, & Schafer, 1991; Goossens & Van IJzendoorn, 1990). Ondanks dat sensitiviteit binnen gezinnen niet samenhangt met de sekse van de ouder, is het mogelijk dat vaders en moeders verschillen in het gebruik van de verschillende troosttechnieken. Daarnaast werd het blootleggen van eventuele verschillen tussen vaders en moeders in troosttechnieken bemoeilijkt door de vorm van de vragenlijst. Ouders werd gevraagd hoe vaak ze bepaalde technieken in de afgelopen week hadden gebruikt om het kind te troosten. Het antwoord op deze vraag hangt ook sterk af van de mate waarin een baby huult en met de mate waarin een moeder of vader diegene is die dan troostend optreedt. De precieze frequentie van de verschillende troosttechnieken blijft daarom moeilijk vergelijkbaar binnen en tussen gezinnen. Het is van belang om meer uitgebreide metingen te doen, zoals het laten bijhouden van een troostdagboek of observatie van troosttechnieken. Verder kon in de vragenlijst over de troosttechnieken niet achterhaald worden of de ouders inconsistent handelen. Uit een eerdere studie bleek het inconsistent handelen van de ouder samen te hangen met laag sensitiviteit (Higley & Dozier, 2009). Tot slot bleek uit eerder onderzoek samenhang te zijn tussen de gerapporteerde separatieangst van ouders en ouders die niet meer dan één kind hebben (Hock & Schitzinger, 1992; Deater-Deckard, Scarr, McCartney, & Eisenberg 1994). In dit onderzoek zijn ouders geselecteerd met een tweede kind op komst. Het is aannemelijk dat ouders bij het eerste kind meer separatieangst

rapporteren omdat zij nog niet veel ervaring hebben met gescheiden zijn van hun kind. In dit onderzoek is de spreiding van separatieangst bij ouders laag tot gemiddeld. Dit kan wellicht verklaren waarom separatieangst niet samen bleek te hangen met de troosttechnieken. In dit onderzoek is geen aandacht besteed aan werkgerelateerde separatieangst. Uit eerder onderzoek bleken vaders en moeders alleen op het gebied van werkgerelateerde separatieangst te verschillen (Deater-Deckard, Scarr, McCartney, & Eisenberg 1994; Hock, & Lutz, 1998; Wille, 1998). Dit zou kunnen verklaren waarom er geen verschil is gebleken tussen vaders en moeders met betrekking tot separatieangst.

Conclusie en aanbevelingen

Om een huilende baby troost te bieden is het als ouder van belang sensitief op te treden. Zolang de ouder responsief, prompt, adequaat en consistent reageert op de noden van het kind, zou het kunnen zijn dat het niet zozeer uitmaakt op welke manier de ouder het kind troost biedt. In dit onderzoek zijn de gemiddelden van vaders en moeders met elkaar vergeleken in het gebruik van verschillende troosttechnieken, de verdeling van zorgtaken en separatieangst. Verder is de samenhang gemeten tussen het gebruik van troosttechnieken, sensitiviteit, separatieangst, de verdeling van zorgtaken, opleiding en sekse van de ouders. In verder onderzoek kunnen hoog en laag sensitieve moeders en vaders met elkaar vergeleken worden op het gebruik van troosttechnieken, separatieangst en verdeling van zorgtaken. Voor vervolgonderzoek is het aan te raden om ouders met een eerste kind, jonger dan negen maanden te werven. Hierbij kunnen verschillende meetmomenten genomen worden om de ontwikkeling bij te houden en te onderzoeken of ouders binnen gezinnen steeds meer hetzelfde troostgedrag gaan vertonen. Er kunnen meer uitgebreide metingen gedaan worden naast het invullen van een vragenlijst omtrent het gebruik van troosttechnieken; zoals observatie van troosttechnieken of het laten bijhouden van een troostdagboek. Om een gevarieerde steekproef te verkrijgen is een gelijke verdeling van laagopgeleide en hoogopgeleide ouders, en ook een gelijke verdeling van lage en hoge separatieangst nodig.

Literatuur

- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M., & Stayton, D.J. (1974). Infant-mother attachment and social development: 'Socialisation' as a product of reciprocal responsiveness to signals. In M.P.M. Richards (Ed.), *The integration of a child into a social world* (pp. 99-135). London: Cambridge University Press.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Ames, E. W., Gavel, S., Khazaie, S., & Farrell, T. (1984). *Mothers' reports of infant crying and soothing*. Paper presented at international conference on infant studies, April 1984, New York.
- Barrett, K., & Campos, J. (1987). Perspectives on emotional development: II. A functionalist approach to emotions. In J. D. Osofsky (Ed.), *Handbook of infant development* (2nd ed., pp. 555-578). New York: Wiley.
- Bell, S. M., & Ainsworth, M. D. S. (1972). Infant crying and maternal responsiveness. *Child Development*, 43, 1171-90.
- Belsky, J., Gilstrap, B., & Rovine, M. (1984). The Pennsylvania Infant and Family Development Project 1: Stability and change in mother-infant and father-infant interaction in a family setting at one, three, and nine months. *Child Development*, 55, 692-705.
- Benedek, T. (1970). Motherhood and nurturing. In E. J. Anthony & T. Benedek (Eds.), *Parenthood: Its psychology and psychopathology* (pp. 153-166). Boston: Little, Brown.
- Bion, W. R. (1962). *Learning from experience*. London: Heinemann.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bornstein, M. H. (2002). Parenting infants. In M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 1. Children and parenting* (pp. 3-43). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2002) Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, 53, 371-399.
- Braungart-Rieker, J., Garwood, M. M., Powers, B. P., & Notaro, P. C. (1998). Infant affect and affect regulation during the still-face paradigm with mothers and fathers: The role of infant characteristics and parental sensitivity. *Developmental Psychology*, 34(6), 1428-1437.
- Bretherton, I. (1987). *New perspectives on attachment relations: Security, communication, and internal working models*. In J. D. Osofsky (Ed.), *Handbook of infant development* (2d ed.,

- pp. 1061-1100). New York: Wiley.
- Brook, J. S., Whiteman, M., & Zheng, L. (2002). Intergenerational transmission of risks for problem behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30(1), 65-76.
- Cassidy, J. (1999). The nature of the child's ties. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 3-20). New York: Guilford.
- Conger, R.D., Conger, K.J., & Martin, M.J. (2010). Socioeconomic Status, Family Processes, and Individual Development. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 685–704.
- Conger, R.D., & Donnellan, M.D. (2006). An Interactionist Perspective on the Socioeconomic Context of Human Development. *Annual Review of Psychology*, 58, 175-199.
- Crockenberg, S. C. & Leerkes, E. M. (2004). Infant and maternal behaviors regulate infant reactivity to novelty at 6 months. *Developmental Psychology*, 40, 1123-1132.
- Deater-Deckard, K., Scarr, S., McCartney, K., & Eisenberg M. (1994). Paternal Separation Anxiety: Relationships With Parenting Stress, Child-Rearing Attitudes, and Maternal Anxieties. *Psychological Science November*, 5(6), 341-346 .
- Deklyen, M., Biernbaum, M. A., Speltz, M. L., & Greenberg, M. T. (1998). Fathers and preschool behavior problems. *Developmental Psychology*, 34, 264–275.
- Demos, V. (1986). Crying in early infancy: An illustration of the motivational function of affect. In T. B. Brazelton & M. W. Yogman (Eds.), *Affective development in infancy* (pp. 39-74). Norwood, NJ: Ablex.
- DeWolff, M. S., & van Ijzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68, 571-591.
- Efe, E., & Özer, Z. (2007). The use of breast-feeding for pain relief during neonatal immunization injections. *Applied Nursing Research*, 20(1), 10-16.
- Fein, G.G., Gariboldi, A., & Boni, R. (1993). Antecedents of maternal separation anxiety. *Merrill-Palmer Quarterly: Journal of Developmental Psychology*, 39(4), 481-495.
- Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in the self-organization. *Development and psychopathology*, 9, 679-700.
- Fox, N. A., Kimmerly, N. L., & Schafer, W. D. (1991). Attachment to Mother/Attachment to Father: A Meta-Analysis. *Child Development*, 62, 210-225.
- Garrett, P., Ng'andu, N., & Ferron, J. (1994). Is rural residency a risk factor for childhood poverty? *Rural Sociology*, 59, 66-83.
- Gecas, V. (1979). The influence of social class on socialization. In *Contemporary Theories About the Family*, Vol. 1 , ed. W. R. Burr, R. Hill , F. I. Nye, I. L. Reiss, pp. 365-404. New York:

Free Press.

- George, C., & Solomon, J. (1999). Attachment and caregiving: The caregiving behavioral system. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 649-670). New York: Guilford.
- Goossens, F. A., & Van IJzendoorn, M. H. (1990). Quality of Infants' Attachment to Professional Caregivers: Relation to Infant-Parent Attachment and Day-care Characteristics. *Child Development, 61*, 832-837.
- Gormally, S., Barr, R., Wertheim, L., Alkawaf, R., Calinoiou, N., & Young, S. N. (2001). Contact and nutrient caregiving effects on newborn pain responses. *Developmental Medicine and Child Neurology, 43*, 28-38.
- Gottfried, A. W. (1984). *Home environment and early cognitive development: Implications for intervention*. Orlando, FL: Academic Press.
- Gray, L., Watt, L., & Blass, E. M. (2000). Skin to skin contact is analgesic in healthy newborns. *Pediatrics, 105*, 110-111.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2005). *Multivariate Data Analysis* (6th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Hart, B., & Risley, T. R. (1992). American parenting of language-learning children: Persisting differences in family-child interactions observed in natural home environments. *Developmental Psychology, 28*, 1096-1105.
- Hart, B., & Risley, T. R. (1995). *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore, MD: Brookes, P. H. Brooks Publishing Co.
- Hess, R. D. (1970). Social class and ethnic influences upon socialization. In PH Mussen (Ed.). *Carmichael's manual of child psychology*. Vol. 2. New York: Wiley.
- Higley, E., & Dozier, M. (2009). Nighttime maternal responsiveness and infant attachment on year. *Attachment and Human Development, 11*, 347-363.
- Hock, E., & Lutz, W. J. (1998). Psychological meaning of separation anxiety in mothers and fathers. *Journal of Family Psychology, 12*(1), 41-55.
- Hock, E., McBride, S., Gnezda, M.T. (1983). *The measurement of separation anxiety*. Paper presented at a biennial meeting of the Society of Research in Child Development. Detroit.
- Hock, E., McBride, S., & Gnezda, M.T. (1989). Maternal separation anxiety: Mother-infant separation from the maternal perspective. *Child Development, 60*, 793-802.
- Hock, E., & Schirtzinger, M.B. (1992). Maternal separation anxiety: Its developmental course and relation to maternal mental health. *Developmental Psychology, 63*, 93-102.

- Hoff-Ginsberg, E. (1991). Mother-child conversation in different social classes and communicative settings. *Child Development, 62*, 782–96.
- Jahromi, L. B., Putnam, S. P., & Stifter, C. A. (2004). Maternal Regulation of infant Reactivity from 2 to 6 months. *Developmental Psychology, 40*(4), 477-487.
- Jansen, P. W., Raat, H., Mackenbach, J. P., Jaddoe, V. W. V., Hofman, A., Verhulst, F. C., & Tiemeier, H. (2009). Socioeconomic inequalities in infant temperament: The Generation R Study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 44*(2), 87-95.
- Kelley, M. L., Sanchez-Hucies, J., & Walker, R. (1993). Correlates of disciplinary practices in working- to middle-class African-American mothers. *Merrill-Palmer Quarterly, 39*, 252–264.
- Lamb, M. E., & Malkin, C. M. (1986). The development of social expectations in distress-relief sequences: a longitudinal study. *Int J Behav Development, 9*, 235-249.
- Lanting, C. I., van Wouwe, J. P., & Reijneveld, S. A. (2005). Infant milk feeding practices in the Netherlands and associated factors. *Acta Paediatrica, 94*(7), 935-942.
- Leerkes, E. M. (2008). *Predictors of maternal sensitivity to infant distress: A social information processing perspective*. Paper presented at the Biennial International Conference on Infant Studies, Vancouver, BC.
- McBride, S., & Belsky, J. (1988). Characteristics, determinants, and consequences of maternal separation anxiety. *Developmental Psychology, 24*(3), 407-414.
- Menaghan, E. G., & T. L. Parcel. 1990. Parental Employment and Family Life: Research in the 1980s. *Journal of Marriage and the Family, 52*, 1079-98.
- Murray, A. D. (1979). Infant crying as an elicitor of parental behavior: an examination of two models. *Psychological Bulletin, 86*, 191-215.
- Ninio, A. (1980). Picture-book reading in mother-infant dyads belonging to two subgroups in Israel. *Child Development, 51*, 587-590.
- Palacios, J. (1990). Parents ideas about the development and education of their children: Answers to some questions. *International Journal of Behavioral Development, 13*, 137-155.
- Pederson, D. R., Moran, G., Sitko, C., Campbell, K., Ghesquire, K., & Acton, H. (1990). Maternal Sensitivity and the Security of Infant-Mother Attachment: A Q-Sort Study. *Child Development, 61*(6), 1974-1983.
- Roopnarine, J. L., Fouts, H. N., Lamb, M. E., & Tracey, Y. L. (2005). Mothers' and Fathers' Behaviors Toward Their 3- to 4-Month-Old Infants in Lower, Middle, and Upper Socioeconomic African American Families. *Developmental Psychology, 41*(5), 723–732.

- Sameroff, A. J., & Feil, L. A. (1985). Parental concepts of development. In I. E. Sigel (Ed.), *Parental belief systems: The psychological consequences for children* (pp. 83-105). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Scarr, S., Phillips, D., McCartney, K., & Abbott-Shim, M. (1993). Quality of child care as an aspect of family and child care policy in the United States. *Pediatrics*, *91*, 182-188.
- Scher, A., & Mayseless, O. (2000). Mothers of Anxious/Ambivalent Infants: Maternal Characteristics and Child-Care Context. *Child Development*, *71*(6), 1629–1639.
- SPSS (2007). *SPSS for Windows* (Release 09.18). Chicago, IL: SPSS Inc.
- Sweet, D., McGrath, P. J., & Symons, D. (1999). The roles of child reactivity and parenting context in infant pain response. *Pain*, *80*, 655–661.
- Valentin, S.R. (2005). Commentary: Sleep in German Infants — The “Cult” of Independence. *Pediatrics*, *115*, 269–271.
- Van der Meulen, B. F., Ruiter, S. A. J., Lutje Spelberg, H. C., & Smrkovsky, M. (2004). *Bayley Scales of Infant Development - II (BSID-II-NL) Handleiding Nederlandse Versie*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Van der Wal, M. F., van der Boom, D. C., Pauw-Plomp, H., & de Jonge, G. A. (1998). Mother's report of infant crying and soothing in a multicultural population. *Archives of Disease in Childhood*, *79*, 312-317.
- Van Praag, C. & Niphuis-Nell, M. (Red.) (1997). *Het gezinsrapport: een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving*. Den Haag / Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Walzer, S (1990). Thinking about the baby: gender and divisions of infant care. *Social Problems*, *43*(2), 219-234.
- Wille, D.E. (1998). Longitudinal Analysis of Mothers' and Fathers' Responses on the Maternal Separation Anxiety Scale. *Merrill-Palmer Quarterly*, *44*, 216-233.
- Winkleby, M., Jatulis, D.E., Frank, E., & Fortmann, S. P. (1992). Socioeconomic status and health: How education, income, and occupation contribute to risk factors for cardiovascular disease. *American Journal of Public Health*, *82*, 816-820.
- Woldringh, C., & Peeters, J. (1995). *De relatie tussen risico- en protectieve factoren en het functioneren van het kind*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.